

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 39
beeld: Digitale Beeldbank

Zaanse bedrijvigheid

Nederland slaagde erin tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal te blijven. De terugslag van de strijd tussen de grote West-Europese landen was echter overal merkbaar. In het eerste oorlogsjaar kwam een miljoen Belgische vluchtelingen de grens over, uitgeweken voor het geweld op hun grondgebied. Ook de Zaanstreek nam veel vluchtelingen op. Het merendeel keerde uiteindelijk terug. Ruim honderdduizend Belgen bleven echter tot het eind van de oorlog in Nederland. De Zaanse handel en industrie kreeg het moeilijk. Zowel Duitsland als de geallieerden letten scherp op mogelijke handel met de tegenpartij. Geregeld werden Nederlandse zeeschepen door de Engelsen aangehouden of opgebracht. Duitsland belemmerde de overzeese handel ook, vooral nadat in 1917 de 'onbeperkte duikbotenoorlog' was afgekondigd.

De blokkades hadden voor de Zaanstreek een blijvend gevolg. Hout leverende landen gingen zelf hout zagen, rijst leverende landen gingen zelf hun rijst pellen. Na de oorlog lagen de kaarten voor de Zaanse industrie daarom definitief anders. De groei waarmee men voor de oorlog had gerekend keerde niet meer terug. Ook voor de Westzaanse bedrijven zoals Rote, Avis en Grootes betekende de oorlog een streep door de rekening. De nog tijdens de oorlogsjaren voltooide kolossale nieuwe blauwselfabriek en de vijf verdiepingen hoge chocoladefabriek van Grootes gingen een reeks weinig florissante jaren tegemoet.

Veilig was het in de Zaanstreek wel. De Zaan lag bij het begin van de oorlog binnen de omvangrijke 'Stelling van Amsterdam'. Aan dit stelsel van 'liniedijken' en niet minder dan 42 forten was sinds 1883 aanhoudend gewerkt. In een ruime kring lag de stelling rondom de hoofdstad. Een vijand zou met het gangbare negentiende-eeuwse geschut onmogelijk Amsterdam kunnen bereiken. Bij een inval zouden bovendien grote gebieden rondom de stelling onder water kunnen worden gezet. Een wedergeboorte op moderne schaal van de oude Hollandse Waterlinie. Binnen de stelling bevonden

De cacaoabriek van Grootes in 1935.

Elektriciteitspalen in de Kerkbuurt.

zich landerijen waar tarwe, aardappelen en zuivel konden worden geproduceerd. Voor de aanlevering van nieuwe wapens zorgden de naar Zaandam overgeplaatste Artillerie-inrichtingen. Munitiefabrieken lagen ten zuiden van de hoofdstad, in Muidersberg en in Ouderkerk. De hoofdstad zelf zou een beleg van maanden en misschien wel langer kunnen doorstaan.

De Stelling van Amsterdam was op het eind van de negentiende eeuw het nieuwste op het gebied van verdedigingstechniek. Grondtroepen zou men met succes kunnen tegenhouden. De ontwikkeling van steeds krachtiger geschut ging echter door, evenals de bouw van vliegtuigen met nieuwe boordwapens. Tegen de nieuwe wapens bood de stelling geen bescherming. Ze was bij het begin van de oorlog nog niet helemaal klaar maar tegelijk al weer verouderd. Voor alle zekerheid bleef men tijdens en zelfs na de oorlog (tot 1920) nog aan de vesting doorwerken. Er werden manschappen gelegerd en kanonnen opgesteld. De manschappen hadden huisvesting nodig. Dadelijk na het begin van de oorlog (juli 1914) kreeg de Zaanstreek flinke aantallen soldaten en officieren ingekwartierd. In Westzaan alleen al werden tijdens de oorlog ruim honderd militairen gelegerd. Per fiets en later met de auto inspecteerden ze de forten in de omgeving en de daar opgeslagen voorraden. Lang heeft de Stelling van Amsterdam niet gefunctioneerd. Kort na de definitieve oplevering (1922) zou het dure kunstwerk buiten gebruik worden gesteld.

De Eerste Wereldoorlog riep een halt toe aan de groei van de Zaanse industrie. De aanleg van nieuwe en moderne openbare nutsvoorzieningen had van de oorlog voorlopig minder last. Halverwege de negentiende eeuw was men langs de Zaan al begonnen met de invoering van gas. Wormerveer en Zaandam bouwden in de vroege jaren 1860 hun eerste gasfabriek. Een betere straatverlichting langs de donkere Lagedijk was het doel. Rond de eeuwwisseling studeerde Westzaan eveneens op

gasverlichting. Die bleek echter voor het landelijke dorp te duur. De grote industrieën in het midden van het dorp moesten op dat moment nog van de grond komen. De Westzaanse Vereniging voor de Straatverlichting (1848) bleef voorlopig de olielampen langs de dorpsweg onderhouden. Pas in 1914 ging men over op gas.

De Lagedijk met zijn bedrijven en koopmanshuizen was binnen de Zaanstreek ook het eerst met telefoon (1882) en met stromend drinkwater vanuit de duinen (1886). Om voldoende druk op het water te krijgen verrees in Assendelft een hoge watertoren (1885, verhoogd in 1922). Aan Westzaan ging de waterleiding de eerste jaren nog voorbij. Er was aanvankelijk alleen een aftappunt bij het begin van het Weiver.

De levering van elektriciteit in de Zaanstreek startte vanuit Zaandam (1914). In het laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog werd ook Westzaan aangesloten. Vanaf nu werd het Zaanse landschap steeds meer getekend door lange rijen telefoonpalen en elektriciteitspalen. De houten elektriciteitspalen waren hoog, met halverwege een kraag van ijzeren punten. Die moest voorkomen dat de jongens erin klommen. De telefoonpalen waren lager, met een metalen dakje erop tegen het inwateren. Tot in de jaren vijftig zouden ze blijven staan. Daarna gingen alle leidingen ondergronds.

Straatverlichting in de Kerkbuurt.